

UDK 338.1(497.11)
Bibliid: 0025-8555, 76(2024)
Vol. LXXVI, br. 1, str. 87–108
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2401087K>

Pregledni rad
Primljen 21. septembra 2023.
Odobren 29. januara 2024.
CC BY-SA 4.0

Primena principa Pola Kolijera u okviru strategije za prevazilaženje razvojnih izazova Republike Srbije kao kontinentalne države

Bogdan KRASIĆ¹

Apstrakt: Predmet istraživanja ovog rada su ekonomske karakteristike i izazovi sa kojima se suočavaju kontinentalne države, sa posebnim fokusom na Republiku Srbiju, državu bez izlaza na more. Autor polazi od toga da kontinentalne države čine 38 procenata stanovništva najsiromašnije milijarde svetske populacije, te da sama činjenica da neka država nema izlaz na more umanjuje njen privredni rast. Britanski ekonomista Pol Kolijer predlaže niz strategija koje kontinentalne države mogu da implementiraju kako bi prevazišle ove izazove. Čak i kada vlade kontinentalnih država implementiraju sve predviđene strategije u praksi, to nije garancija njihovog uspeha imajući u vidu da dobar deo njih zavisi od eksternih faktora, na prvom mestu volje susednih država. Istraživanje obuhvata analizu postojećih javnih i ekonomskih politika kroz prizmu Kolijerovih strategija koje uključuju oslonac na ekonomski rast susednih država, unapređenje ekonomskih politika u regionu, bolji pristup obali, poreske olakšice, unapređenje vazdušne povezanosti i razvoj digitalne ekonomije, podsticanje doznaka, kreiranje transparentnog okruženja za investitore u oblasti prirodnih resursa, ruralni razvoj i privlačenje spoljne pomoći, u vidu studije slučaja Republike Srbije. Cilj istraživanja je da se ispitivanjem postojećih javnih i ekonomskih politika, sagleda u kojoj meri one odgovaraju strategijama koje je predložio Pol Kolijer. Rezultati pokazuju da, iako javne i ekonomske politike Republike Srbije faktički u velikoj meri odgovaraju onome što su Kolijerove predložene strategije, ne postoji jedinstveni nacionalni strateški okvir za prevazilaženje razvojnih izazova koji su posledica nedostatka pristupa moru. Rezultati mogu biti primenjeni prilikom unapređenja postojećih i razvoja novih nacionalnih strategija u cilju sistematskog rešavanja problema kontinentalnosti Republike Srbije.

ključne reči: kontinentalne države, geografski položaj, ekonomski razvoj, pristup moru, trgovina, strateško planiranje.

¹ Save the Children International, Beograd, programski direktor, krasicbogdan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1375-6152>

Pogledi izneti u članku odražavaju lični stav, a ne stav institucije.

Uvod

Prema Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravu mora, kontinentalne države (kao pojam) predstavljaju zemlje bez direktnog pristupa morskoj obali. I danas zemlje bez izlaza na more imaju lošije ekonomske pokazatelje od svojih pomorskih suseda u smislu indeksa ljudskog razvoja, sa nižim bruto domaćim proizvodom (BDP) po glavi stanovnika, očekivanim životnim vekom i ishodima obrazovanja, a mnoge imaju poteškoće u ostvarivanju razvojnih ciljeva (Faye et al. 2004, 33). Razumevanje razvojnih izazova sa kojima se suočavaju kontinentalne države zahteva analizu kako istorijskih, tako i savremenih ekonomskih i političkih faktora koji oblikuju razvojne politike. Adam Smit, iako piše u kontekstu 18. veka, pruža temelj za razumevanje dugotrajnih ekonomskih nejednakosti između kontinentalnih i pomorskih država. On je još tada uočio da su unutrašnji delovi Afrike i Azije ekonomski najnerazvijenije oblasti sveta (Ibid, 31). Smitove, kao i druge (tj. kasnije) teorije o ekonomskom razvoju i trgovini pružaju uvid u strukturalne izazove sa kojima se suočavaju zemlje bez izlaza na more. Ove izazove dodatno komplikuju globalizacija i promenljivi međunarodni ekonomski odnosi, koji često pogoduju pomorskim državama. Ove dinamike postavljaju osnovu za diskusiju o politikama i strategijama koje su potrebne kako bi se smanjile razvojne nejednakosti i unapredio ekonomski rast u kontinentalnim državama. Problem kojim se ovo istraživanje bavi jeste činjenica da analize pokazuju da ovakve države čine 38 procenata stanovništva najsiromašnije milijarde svetske populacije, te da sama činjenica da neka država nema izlaz na more umanjuje njen privredni rast.

Predmet istraživanja ovog rada su ekonomske karakteristike i izazovi sa kojima se suočavaju kontinentalne države kroz studiju slučaja Republike Srbije, koja nema pristup moru. Britanski ekonomista Pol Kolijer predložio je niz strategija koje kontinentalne države mogu da implementiraju kako bi prevazišle ove izazove. Njegova ekspertiza nalazi se u analizi izazova siromašnih zemalja i identifikaciji razvojnih „zamki“ kroz koje on pruža ključni okvir za razumevanje ovih kompleksnih pitanja. Kolijerova sposobnost da poveže pitanja prirodnih resursa, sukoba i ekonomskih politiku u kontekstu zemalja u razvoju ima izuzetan značaj za oblikovanje efikasnih strategija razvoja. Kroz svoj istraživački rad, Kolijer je znatno doprineo razumevanju ovih povezanosti, a njegova knjiga „Najsiromašnijih milijardu“ (“The Bottom Billion“) bavi se upravo ovim izazovima sa kojima se suočavaju ekonomski najnerazvijenije zemlje sveta. On u svojoj knjizi predlaže niz konkretnih strategija za njihovo prevazilaženje a pod četiri „razvojne zamke“ podrazumeva sukobe, oslanjanje na prirodne resurse, nedostatak izlaza na more uz loše susede i loše upravljanje. Kolijerove teorije i predlozi su od

posebnog značaja za zemlje poput Republike Srbije, koje se suočavaju ne samo s izazovima nedostatka izlaza na more, već i sa drugim pomenutim aspektima. Analiza Kolijerovih strategija u kontekstu specifičnih uslova i političke situacije u Republici Srbiji može pružiti važan uvid u moguće pravce za prevazilaženje ovih izazova. Stoga, njegov rad služi kao temelj za dalje istraživanje i razvoj politika koje bi mogle biti ključne u borbi protiv siromaštva i unapređenju ekonomskog razvoja u zemljama bez izlaza na more.

Čak i kada vlade kontinentalnih država implementiraju sve predviđene strategije u praksi to nije garancija njihovog uspeha, imajući u vidu da dobar deo njih zavisi od eksternih faktora, na prvom mestu volje susednih država. Za potrebe istraživanja sagledan je relevantni strateški okvir ali i data ocena njegove primene u praksi. Sagledavajući ovu vezu između teorije i prakse i uticaja na realne političke i ekonomske okolnosti, cilj istraživanja je da se dođe do praktičnog razumevanja koraka neophodnih za unapređenje postojećih politika i strategija. Ova analiza je ključna ne samo za razumevanje situacije u Republici Srbiji, već i za pružanje uvida u izazove sa kojima se suočavaju druge kontinentalne države u sličnom položaju.

Rezultati mogu biti primenjeni prilikom unapređenja postojećih i razvoja novih nacionalnih strategija u cilju sistematskog rešavanja problema kontinentalnosti Republike Srbije. U cilju detaljnijeg sagledavanja kako bi Kolijerove strategije mogle biti sprovedene u praksi u kontekstu Republike Srbije, kao dodatni aspekt uzimamo i Bečki akcioni plan za zemlje u razvoju bez izlaza na more za period od 2014. do 2024. godine. Iako se ne odnosi direktno na Republiku Srbiju, ovaj plan, usvojen pod okriljem UN-OHRLS (Kancelarija visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za najnerazvijenije zemlje, zemlje u razvoju bez izlaza na more i male ostrvske države u razvoju) pruža smernice koje bi mogle biti direktno primenljive i na situaciju u kojoj se nalazi Republika Srbija. Bečki akcioni plan identifikuje šest prioriternih oblasti delovanja koje su ključne za razvoj i napredak država bez izlaza na more. Ove oblasti uključuju osnovna pitanja tranzitne politike, razvoj i održavanje infrastrukture (uključujući saobraćajnu, energetska, informacione i komunikacione tehnologije), međunarodnu trgovinu i olakšavanje trgovine, regionalnu integraciju i saradnju, strukturalnu ekonomsku transformaciju i sredstva za implementaciju. Svako od ovih oblasti su izloženi konkretni ciljevi i preporuke za korake koje treba preduzeti, kako za države bez izlaza na more, tako i za njihove međunarodne partnere.

Kontinentalnost država i ekonomski razvoj

Uticaj geografije, a posebno nepovoljne odlike poput nedostatka pristupa moru, smatra se značajnim ograničavajućim faktorom za ekonomski razvoj, što je potvrđeno različitim analizama i studijama. Među 29 kontinentalnih država izvan Centralne i Zapadne Evrope nijedna ne pripada grupi razvijenih država sa visokim prihodima, a kao najbogatije kontinentalne države izvan ovih regiona navode se jedino Bocvana i Belorusija (Gallup et al. 1999, 181). Činjenicu da u Centralnoj i Zapadnoj Evropi postoje kontinentalne države koje nisu siromašne objašnjava se najčešće time da su one blisko uvezane sa razvijenim evropskim tržištem. Nepobitna činjenica na koju autori ukazuju kako bi dokazali da nedostatak izlaza na more ima teške posledice po ekonomski razvoj je razlika između prihoda po glavi stanovnika u priobalnim državama i kontinentalnim državama (5.567 nasuprot 1.771 američkih dolara u trenutku pisanja) (Ibid). Statistička analiza pokazuje da faktor kontinentalnosti utiče na smanjene prihode (manje samo od faktora socijalističkog upravljanja), dok su faktori geografskog položaja na južnoj hemisferi ili suprotropskoj zoni od manjeg značaja (Ibid). Priobalne zemlje mogu da remete države bez izlaza na more, zanemaruju razvoj putne infrastrukture koja bi ih povezala sa obalom i uvode visoke tarife za tranzit što dovodi do dugoročnih sukoba poput onog između Bolivije i Čilea (Ibid, 214). S druge strane razvojni programi često ne sadrže prekograničnu saradnju kao komponentu. Uprkos razvoju vazdušnog i železničkog saobraćaja, kao i digitalne povezanosti, najveći deo međunarodne trgovine i dalje ide morskim putem, sudeći (Sachs 2000, 102). Istovremeno, četiri ključne zavisnosti koje utiču na kontinentalne države i njihov ekonomski razvoj su zavisnost od infrastrukture, od zdravih političkih odnosa, od mira i stabilnosti suseda i od administrativnih praksi (Faye et al. 2004, 40).

Međutim, dok je geografski položaj zemlje nesporno važan, postoje i drugi pogledi koji primarno ističu ulogu institucija u ekonomskom razvoju. Tako nasuprot Saksu stoji analiza Acemoglua koji tvrde da na prvom mestu slabe institucije, a ne geografija i prateća pitanja poput bolesti, objašnjavaju trenutne razlike u nivoima ekonomskog razvoja (Acemoglu et al. 2001, 1395). On zaključuje da su razlike u kolonijalnim iskustvima, posebno evropski obrasci naseljavanja, doveli do trajnih institucionalnih razlika među zemljama, koje značajno utiču na trenutne prihode po glavi stanovnika, iako naglašava da se današnje institucije mogu menjati i da su pod uticajem velikog broja faktora (Ibid). U odgovoru Acemogluu na ovakav stav, Saks i Mekartur su ukazali na to da su njegovi stavovi verovatno ograničeni malim uzorkom bivših kolonija i ograničenom geografskom disperzijom tih zemalja (McArthur & Sachs 2001, 10).

Autori koji pokušavaju da pomire ova dva pogleda zaključuju da iako geografija možda ne određuje uvek i direktno ekonomski uspeh, na primer Bocvana ili Ujedinjeni Arapski Emirati, ona može da bude ta prekretnica koja će postaviti put ka razvoju u savremenu razvijenu ekonomiju na osnovu toga da li olakšava ili otežava takav proces (Veiseh 2010, 218).

Kontinentalne države, iako suočene sa nizom izazova usled nedostatka pristupa moru, imaju mogućnost da kroz različite strategije pronađu svoj put ka prosperitetu i razvoju. Svaka država bez izlaza na more takođe ima specifične izazove i potencijalna rešenja. Pa tako autori smatraju da Nepal neće moći da preokrene trend deficita u trgovinskom bilansu u odnosu na Indiju od koje najviše zavisi, dokle god ne razvije svoj energetski sistem, uključujući hidroelektrane i mineralne resurse (Jayaramanand, Shrestha 1976, 1121). Postoje predlozi brojnih rešenja za transformaciju kontinentalnih država (landlocked) u kontinentalno-povezane (land-linked) države na primerima Mongolije (Bulag 2010), Laosa (Kelly, Lu 2021) i Centralne Azije (Pomfret 2021) podrazumevajući pod tim unapređenje transportnih veza sa ciljem promovisanja ekonomskog razvoja kroz diversifikaciju i rast izvoza. Kada se govori o geografskom položaju i potencijalnim rešenjima, svakako je od značaja i međunarodna saradnja i povezivanje kontinentalnih država sa priobalnim ekonomijama.

Diplomatski i ekonomski naponi na globalnom nivou često se fokusiraju na bolju integraciju kontinentalnih država u svetsku ekonomiju, te na pružanje podrške njihovom razvoju. Koristeći teoriju igara Lahiri i Masdžidi predlažu načine za integraciju kontinentalnih država sa priobalnim ekonomijama (Lahiri & Masjidi 2012). Između ostalog njihova studija otkriva da su kontinentalne države sa više suseda u jačoj pregovaračkoj poziciji i da razvoj domaće industrije može da obezbedi indirektnu polugu za pregovore o većim ustupcima od obalnih suseda. Za Republiku Srbiju od značaja mogu biti analize kineske inicijative „Pojas i put“ poput one koju Adikari i Ma razvijaju na primeru Nepala koji je takođe deo ove inicijative (Adikhari, Ma, 2022). Oni zaključuju da ta inicijativa može da poveže priobalne i zemlje bez izlaza na more te da na taj način mogu da se reše izazovi vezani za blokadu granica sa kojim se trenutno suočavaju neke zemlje poput Nepala. Politike koje se fokusiraju na ublažavanje efekata nepostojanja izlaza na more treba da se pozabave preprekama koje su specifične za konkretnu državu u pogledu pristupa globalnim tržištima i izazovima za integraciju tržišta koji su specifični za region u kom se država nalazi (Faye et al. 2004).

Osim globalnih tela i inicijativa, formirane su specijalizovane institucije kako bi se bavile izazovima kontinentalnih država. Pri Ujedinjenim nacijama od 2001. godine deluje Kancelarija visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za najnerazvijenije zemlje, zemlje u razvoju bez izlaza na more i male ostrvske

države u razvoju (UN-OHRLLS). Iako su u neformalnoj kategorizaciji zemalja u razvoju bez izlaza na more od evropskih država klasifikovane samo Moldavija i Severna Makedonija (UNCTAD), rad ovog tela pruža važan uvid u načine za prevazilaženje izazova sa kojima se suočavaju sve države bez izlaza na more, uključujući Republiku Srbiju. Kao posebno telo formiran je Centar za zemlje u razvoju bez izlaza na more (International Think Tank for LLDCs) koji je potekao iz međunarodne konferencije 2003. godine u Almatiju. Nakon serije inicijativa i podrški, zvanično je pokrenut 2009. godine u Ulan Batoru kako bi se bavio analizom izazova s kojima se suočavaju ove zemlje.

Postoje dva osnovna teoretska pogleda na to zašto je nedostatak izlaza na more značajan sa stanovišta ekonomskog razvoja (MacKellar et al. 2002). Neoklasična teorija kaže da se zemlje koje nemaju izlaz na more suočavaju sa povećanim transakcionim troškovima i cenama transporta zbog geografskog položaja, što dalje dovodi do pogoršanja uslova trgovine i smanjenih realnih prihoda, dok se ove države istovremeno bore sa potencijalnim poremećajima u trgovini, strateškim slabostima i neizvesnostima vezanim za tranzitne sporazume, što sve zajedno može uticati na njihov ukupni ekonomski učinak i integraciju u globalnu ekonomiju (Ibid, 214). Teorija endogenog rasta i „teorija nove trgovine“ dovode u pitanje neoklasično gledište naglašavajući dinamične trgovinske benefite i važnost eksternih efekata, sugerišući da bi zemlje bez izlaza na more mogle biti zarobljene u situaciji sporog rasta bez aktivne državne intervencije i razvoja infrastrukture (Ibid, 215). Empirijski dokazi odnosno statistički podaci pokazuju da se značajan deo država bez izlaza na more, posebno u Africi, svrstava među najsiromašnije na svetu, suočavajući se sa visokim transportnim troškovima i izazovima vezanim za geografski položaj (Ibid, 219). Regresiona analiza je pokazala da su zemlje bez izlaza na more u proseku imale oko 1,5 procentnih poena sporiji ekonomski rast godišnje između 1980. i 1996. godine, dok je takođe pokazala značaj početnih nivoa prihoda i stopa investicija u pogledu uticaja na ishode rasta, iako tačna uzročnost ostaje nejasna (Ibid, 220). Makelar i drugi zaključuju da, iako neoklasična teorija ne ukazuje na to da bi zemlje bez izlaza na more trebalo da imaju lošije ekonomske rezultate, empirijski dokazi pokazuju drugačiju sliku, naglašavajući važnost razvoja fokusiranog na transport, istraživanja sektora koji se ne oslanjaju na fizički transport i traženje međunarodne zaštite od eksploatacije od strane priobalnih suseda (Ibid, 222).

Faje i drugi grupišu zavisnost od tranzitnih ruta na četiri glavna pojavna oblika - (1) zavisnost od tranzitne infrastrukture; (2) zavisnost od političkih odnosa sa susedima; (3) zavisnost od mira i stabilnosti unutar tranzitnih suseda; i (4) zavisnost od administrativnih procesa u tranzitu (Faye et al. 2004). U smislu zavisnosti od infrastrukture tranzitnih zemalja, zemlje bez izlaza na more se u

velikoj meri oslanjaju na susedne tranzitne infrastrukture za spoljnu trgovinu, a slaba infrastruktura može presudno da utiče na njihovu globalnu tržišnu konkurentnost, ozbiljno ometajući države poput Burundija i Centralnoafričke Republike, dok zemlje poput Bocvane i Bolivije ublažavaju ove izazove fokusiranjem na izvoz robe visoke vrednosti ili rešenja zasnovana na tehnologijama (Ibid, 45). Kada je reč o zavisnosti od političkih odnosa sa susedima, tenzije, sukobi ili čak manji sporovi mogu značajno da utiču na trgovinsko i ekonomsko blagostanje zemalja koje nemaju izlaz na more, sa posebno ranjivim regionima kao što su Južni Kavkaz, Centralna Azija i rog Afrike, dok su južne i istočne afričke zemlje pokazale spremnost za snažniju regionalnu saradnju kako bi ublažile takve izazove (Ibid). Ranjivost od građanskih sukoba unutar tranzitnih zemalja predstavlja značajnu pretnju za trgovinu i ekonomiju mnogih zemalja bez izlaza na more, pri čemu zemlje zapadne Afrike, poput Malija i južnoafričkih zemalja, kao što je Malavi, trpe značajne posledice zbog regionalnih nestabilnosti, dok su zemlje južne i jugoistočne Azije koje nemaju izlaz na more, zajedno sa Bolivijom i Paragvajem, relativno manje pogođene ovim izazovom. Zavisnost od administrativnih procesa u tranzitu za zemlje bez izlaza na more uključuje značajne troškove prelaska granice, obimne birokratske procedure i vremenska kašnjenja, što se često pokazuje problematičnijim za trgovce od direktnih troškova zbog izazova u ispunjavanju rokova isporuke (Ibid, 48).

Države bez izlaza na more mogu strateški da pregovaraju o ustupcima sa susedima koji imaju pristup obali na obostranu korist, naglašavajući da razvoj domaće industrije u zemljama bez izlaza na more pruža polugu, a veći broj suseda jača njihovu pregovaračku poziciju, dovodeći u pitanje preovlađujući stav da je njihova ekonomska sudbina isključivo određena odnosima sa priobalnim državama (Lahiri, Masjidi 2012).

Kolijerove strategije za kontinentalne države

Pol Kolijer (Paul Collier) razvio je niz strategija za države bez izlaza na more u knjizi *Bottom Billion* (Collier 2007, 58). Ove strategije on predstavlja kao potencijalna rešenja za zemlje bez izlaza na more, sa oskudnim resursima kao način da prevaziđu izazove i postignu razvoj kroz inovativne pristupe. Strategije koje predlaže fokusirane su na oslanjanje na ekonomski rast susednih država, uticaj na razvoj suseda, poboljšanje pristupa priobalju, uspostavljanje regionalnih čvorišta, obezbeđivanje bolje povezanosti putem vazdušnih i elektronskih usluga,

promovisanje doznaka, razvoj prirodnih resursa, davanje prioriteta ruralnom razvoju i traženje spoljne pomoći.

Oslanjanje na rast susednih država prema Kolijeru podrazumeva dva glavna fokusa – jačanje prekogranične trgovine i unapređenje saobraćajne infrastrukture s obe strane granice. Za sprovođenje ove strategije neophodno je i delovanje susednih država koje mogu da menjaju svoje politike usled suprotstavljenih interesa. Kolijer daje primer Ugande koja je zbog članstva u Istočnoafričkoj zajednici bila primorana da poveća trgovinske tarife sa susednim državama koje nisu članice (Collier 2007, 58). Prekogranična saradnja predstavlja „jedinstven i krajnji način rešavanja sukoba i pomirenja“ i „alternativno rešenje za prevazilaženje teritorijalnih razlika i poboljšanje inkluzije“ (Fejes 2023, 73). Treba imati u vidu da i sam Kolijer ukazuje da je prelivanje rasta, makar u Africi, minimalno, a da afričke zemlje koje nemaju izlaz na more imaju porast rasta od samo 0,2 odsto kada se kod susednih država beleži dodatni rast od jedan odsto. Čak i kada bi prosperitetnije susedne zemlje ostvarile veći rast, ovaj rast ne bi značajno koristio državama bez izlaza na more (Collier 2007, 58). Samim tim, iako važna potencijalna strategija, ona se mora sagledati zajedno sa preporukama u drugim oblastima. Unapređenje ekonomskih politika u susednim državama Kolijer definiše kroz činjenicu da kontinentalne države ne mogu da priušte ni da susedne države donose pogrešne odluke (Collier 2007, 59).

Ovu strategiju objašnjava na primeru Nigera i Nigerije, gde na Nigeriju koja je obalna država politike koje donosi Niger ne utiču, dok su odluke Nigerije od velikog značaja za Niger. U smislu poboljšanog pristupa obali, za zemlje bez izlaza na more od ključne važnosti je da pregovaraju o povoljnim politikama i razvoju saobraćajne infrastrukture sa svojim obalnim susedima (Collier 2007, 59). Međutim, susedne vlade često obezbeđuju nedovoljne podsticaje da to olakšaju, jer obezbeđuju regionalno „javno dobro“ i često ne vide trenutne koristi. Kolijer ističe da finansijske usluge, kada su podržane dobrim politikama, mogu da pozicioniraju zemlje bez izlaza na more kao regionalna ekonomska čvorišta, oslanjajući se na podsticaj nedostatka boljeg izbora (Collier 2007, 60). Ovaj podsticaj stoji i iza reformi i usvajanja dobrih politika na kojima se obrazuju ovakva čvorišta. Razvoj vazdušnog saobraćaja može biti od velike koristi za zemlje koje nemaju izlaz na more, posebno kada se sprovodi deregulacija. Što se tiče elektronskih usluga, one nude značajan potencijal za rast za zemlje bez izlaza na more jer fizička udaljenost postaje manje važna, ali ipak njihov uspeh zavisi od solidne telekomunikacione infrastrukture i obrazovane radne snage (Collier 2007, 60). Novčane doznake mogu da budu podsticajne u uslovima ekonomije zemalja bez izlaza na more kroz emigraciju. Ipak, Kolijer upozorava da maksimiziranje njihovog uticaja zahteva obrazovanje, olakšavanje uslova rada, povoljne

bankarske sisteme i strategije za angažovanje dijaspore kod ulaganja u domovinu (Collier 2007, 61). Zemlje bez izlaza na more mogu da se oslone na otkrivanje novih resursa, ali na ovom putu često stoje reputacioni rizici (Kolijer primarno misli na reputacione rizike kompanija) što često dovodi do toga da u rizične investicije u manje razvijenim državama ulaze kompanije i vlade koje nisu previše zainteresovane za vladavinu prava. Kao primer daje posetu potpredsednika Kine Africi tokom koje je navodno ponavljao rečenicu „mi ne postavljamo pitanja“ (Collier 2007, 62). Kolijer navodi da ruralni razvoj u zemljama bez izlaza na more treba da bude glavni prioritet, ali da nužno mora da bude prilagođen lokalnim okolnostima (Collier 2007, 62). On ističe da se ove države suočavaju sa izazovima koje predstavljaju poljoprivredne subvencije u Evropi, Japanu i SAD ali da u zemljama bez izlaza na more veliki deo stanovništva još uvek živi na selu. Kao zaključnu strategiju Kolijer navodi privlačenje strane pomoći. Smatra da i kada države ispravno primene navedene mere, ekonomski razvoj ne dolazi odmah te da je u međuvremenu neophodno privući donatore (Collier 2007, 62). Međutim, dok je privlačenje strane pomoći važno, razumevanje i analiza izvora i namena tih sredstava su ključni elementi za ocenu stvarnog doprinosa ovih donacija ekonomskom razvoju u uslovima geografskih ograničenja.

Može se zaključiti da Kolijerove strategije nude niz korisnih i inovativnih pristupa za kontinentalne države u ključnim oblastima, kao što su jačanje regionalne saradnje, unapređenje pristupa tržištima i infrastrukturi, razvoj sektora kao što su IKT i finansijske usluge, podsticanje doznaka i privlačenje strane pomoći. Iako je očigledno da nijedna pojedinačna strategija ne može da omogući prevazilaženje izazova sa kojima se kontinentalne države suočavaju, njihova kombinovana primena, prilagođena lokalnim okolnostima i potrebama, uz preispitivanje i prilagođavanje u skladu sa promenljivim globalnim i regionalnim okolnostima, može značajno doprineti ekonomskom i društvenom napretku. Ključno ograničenje predstavlja činjenica da uspeh primene većine navedenih strategija zavisi i od volje za saradnjom priobalnih država.

Studija slučaja Republike Srbije

Oslanjanje na rast susednih država kroz regionalne inicijative poput Centralnoevropskog ugovora o slobodnoj trgovini (CEFTA) predstavlja ključan element za unapređenje ekonomske situacije u Republici Srbiji. Dok globalni ekonomski okviri ukazuju na važnost regionalne saradnje, konkretne regionalne inicijative, kao što je CEFTA, pružaju priliku za realizaciju ove strategije u Republici

Srbiji. Republika Srbija je postala članica CEFTA 2007. godine, nakon redefinisanja originalnog sporazuma koji je prvobitno obuhvatao zemlje Centralne Evrope u tranziciji ka članstvu u Evropskoj uniji (EU). CEFTA je regionalni trgovinski sporazum nastao sa ciljem jačanja trgovine, eliminacije trgovinskih barijera i podsticanja investicija među zemljama članicama. Kroz članstvo u CEFTA, Republika Srbija je ostvarila poboljšan pristup regionalnim tržištima, što svakako doprinosi ekonomskom rastu, diversifikaciji izvoza i jačanju prekogranične trgovinske saradnje. Tokom 2022. godine zemlje CEFTA bile su drugi spoljnotrговinski partner Republike Srbije po obimu razmene, sa suficitom od 2476,6 mil. dolara (Republički zavod za statistiku 2023). Da bi optimizovale koristi od CEFTA, zemlje članice bi trebalo da se osim trgovine unutar regiona fokusiraju i na treća tržišta poput EU i Rusije (Rajin i dr. 2023, 369). Preporuke za zemlje CEFTA uključuju smanjenje trgovinskih barijera, korišćenje postojećih sporazuma o slobodnoj trgovini sa drugim zemljama kao što su Turska i Rusija, i saradnju na unapređenju trgovine u novim sektorima, usklađivanje sa propisima EU, privlačenje investitora i obezbeđivanje kvaliteta uvezenih proizvoda (Ibid). Ova saradnja ne samo da bi ojačala njihove pojedinačne ekonomije, već i ojačala poziciju čitavog CEFTA regiona u globalnoj ekonomskoj konkurenciji.

Unapređenje ekonomskih politika u susednim državama odnosno ispravne političke odluke suseda Republike Srbije značajne su i za nju samu, ali sa druge strane važno je napomenuti da je regionalni uticaj u tom smislu ograničenog dometa. Do sada je Republika Srbija primenu ideje ove strategije sprovodila ponajviše kroz podršku integraciji svih susednih država u Evropsku uniju, koja se temelji na uverenju da će integracija celog regiona doprineti većoj političkoj stabilnosti, ekonomskom prosperitetu i jačanju regionalne saradnje. Može se reći i da inicijativa „Otvoreni Balkan“ nosi elemente ove strategije imajući u vidu da za cilj ima poboljšanu regionalnu integraciju, u kojoj pored Republike Srbije za sada učestvuju Albanija i Severna Makedonija, uz pozive ostalim državama Zapadnog Balkana da se pridruže. Za sada se radi o inicijativi koja nije formirana na nivou međuvladinih organizacija ili sporazuma. Ova inicijativa ima za cilj unapređenje ekonomske saradnje, povećanje trgovinske razmene i olakšanje slobodnog protoka ljudi i robe među zemljama članicama. Nadalje, „Otvoreni Balkan“ teži stvaranju snažnijih regionalnih veza i jačanju stabilnosti u ovom delu Evrope. Dok skeptici postavljaju pitanja o dugoročnoj održivosti i uticaju inicijative, protivnici ističu disbalans moći u korist Srbije. Ipak, mnogi veruju da će ona omogućiti ključnu priliku za razvoj i integraciju Balkana u šire evropske okvire, a najveću podršku inicijativa dobija od SAD i Evropske unije. Za uspeh inicijative biće nužno da njene učesnice prihvate „pragmatično“, te da se njeni dometi cene „iz perspektive regionalne integrisanosti“ (Arnaudov 2023, 55). Iako

na ekonomske uspehe okolnih država Republika Srbija ne može uvek da utiče, od 2006. do 2017. zemlje Zapadnog Balkana napravile su velike iskorake u podsticanju boljih uslova poslovanja. U pogledu mogućnosti za dalji rast, može se primetiti da dok članstvo u Evropskoj uniji često vodi ka povoljnijem poslovnom okruženju, podaci pokazuju da su zemlje zapadnog Balkana, poput Severne Makedonije, doživele i pozitivnije promene nego neke od članica Evropske unije poput Republike Hrvatske (Svetanović i dr. 2019, 18). S obzirom na geopolitičku složenost i heterogenost Zapadnog Balkana, inicijative poput Otvorenog Balkana mogu se posmatrati kroz prizmu regionalne političke ekonomije, gde interakcije među državama oblikuju ne samo bilateralne veze, već i šire ekonomske i političke trendove. Ovo naročito dolazi do izražaja u kontekstu evropskih integracija, gde proces pridruživanja Evropskoj uniji služi kao katalizator za strukturalne reforme. Takođe, važno je razmotriti i potencijalni efekat prelivanja pozitivnih promena u jednoj zemlji odnosno moguću lančanu reakciju u susednim državama, stvarajući time povoljniji regionalni ekosistem za razvoj i napredak.

Poboljšan pristup obali je jedan od ključnih ciljeva saradnje između Kine i Srbije u okviru inicijative Pojas i put. Kina je, iskoristivši svoj ubrzani rast sa kraja 20. veka, pokrenula inicijativu „Pojas i put“ 2013. godine kako bi se pozabavila globalnim infrastrukturnim izazovima i poboljšala trgovinske veze širom Azije, Afrike, Evrope i Južne Amerike. Ovaj strateški projekat, koji u početku obuhvatao 64 države, a sada uključuje preko 170 zemalja, ima za cilj da podstakne povezanost kroz različite vidove transporta i digitalnu infrastrukturu, fokusirajući se na šest primarnih ekonomskih koridora (Grahovac 2022, 33). Inicijativa Pojas i put obuhvata saradnju između Kine i 16 zemalja istočne i centralne Evrope, uključujući balkanske države kao što je Republika Srbija, sa kojom Kina održava strateško partnerstvo od 2009. godine (Ibid). Kineska inicijativa Pojas i put značajno je povećala njen izvozni potencijal u regionu, posebno u zemlje poput Republike Srbije, koja je npr. 2019. zabeležila trgovinski disbalans sa Kinom u iznos od čak osam puta. Geografski, Republika Srbija je vitalno čvorište za Kinu zbog svoje strateške lokacije na raskršću jugoistočne Evrope i blizine Evropske unije, što dovodi do pojačane bilateralne saradnje od 2016. godine. Međutim, javljaju se i drugačiji pogledi, posebno u vezi sa eventualnim nepravednim tržišnim prednostima Kine u odnosu na kompanije iz EU u Srbiji i usled povećanog kineskog uticaja u različitim sektorima (Stojanović-Višić i dr. 2023, 240). Ipak, unutar ove inicijative Republika Srbija je svakako postala značajan partner Kine, što je dovelo do razvoja većih infrastrukturnih projekata, zapošljavanja i jačanja ekonomskog razvoja. Sa druge strane postoje i brojni rizici ovakve saradnje, uključujući potencijalne poteškoće u vraćanju dugova, neusaglašenost investicija iz Kine sa

ekološkim standardima i postojanje prepreka u procesu evropskih integracija zbog povećanog kineskog uticaja (Ibid, 240). Bečki program akcije predlaže da zemlje koje nemaju izlaz na more mogu da rade na fundamentalnim pitanjima tranzitnih politika, što svakako uključuje i poboljšan pristup priobalju, kroz pridruživanje relevantnim konvencijama, unapređenje logistike i koordinacije, pojednostavljenje tranzitnih propisa, podsticanje javno-privatnog partnerstva i formulisanje sveobuhvatne nacionalne tranzitne politike uz učešće zainteresovanih strana. Iako na državnom nivou nije usvojena strategija koja bi se ticala pristupa priobalju, ratifikovan je niz međunarodnih instrumenata u ovoj oblasti. Konkretno, Republika Srbija je 2001. godine pristupila Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravu mora (UNCLOS) kao i Konvenciji o tranzitnoj trgovini država bez izlaza na more iz 1965. godine. Regionalno najznačajnije, Republika Srbija je članica Dunavske komisije, međunarodne organizacije osnovane za potrebe sprovođenja Konvencije o režimu plovidbe na Dunavu iz 1948. godine. Na evropskom nivou Republika Srbija je potvrdila Konvenciju o zajedničkom tranzitnom postupku. U praktičnom smislu Republika Srbija je u više navrata sa najvišeg nivoa davala signale da postoji zainteresovanost za otkup luke Bar u Crnoj Gori. Ipak, i pored formiranja javno-privatnog partnerstva za učešće na potencijalnom tenderu do danas se ova zamisao nije ostvarila, u čemu je ulogu imala i ograničena infrastruktura ove luke koja ne može da primi najveći broj teretnih brodova, ali i usled loše saobraćajne povezanosti (Bukvić 2015, Glavonjić 2015). Ponekad, pristup obali ne znači nužno i otklanjanje svih poteškoća. Nakon početka sukoba u Ukrajini i uvođenja niza sankcija za trgovinu sa Ruskom Federacijom, dopremanje sirove nafte iz Rusije preko Jadranskog naftovoda JANAF je onemogućeno. Republika Srbija je na ovaj izazov odgovorila potpisivanjem sporazuma sa Mađarskom o izgradnji naftovoda koji bi Republiku Srbiju povezao sa naftovodom Družba (Georgievski 2023). Ovi i slični međunarodni aranžmani podstiču dublju analizu uticaja globalnih lanaca snabdevanja, infrastrukturne povezanosti i transnacionalnih trgovinskih tokova na Republiku Srbiju. Nove mogućnosti za ekonomski rast i razvoj Republike Srbije sa jedne strane, postavljaju pitanje njene uloge u regionalnim i globalnim ekonomskim inicijativama, posebno u svetlu sve većih podela.

Uvođenje olakšica poslovanju u jedan je od ključnih faktora poboljšanja pozicije zemlje na različitim indeksima. Važno je istaći da, iako je Republika Srbija napredovala na globalnim indeksima poslovanja, postoje specifični izazovi i ograničenja koja proizilaze iz njenog geopolitičkog položaja i procesa integracije u Evropsku uniju. Detaljna analiza uticaja ovih faktora na poslovnu klimu je ključna za razumevanje stvarne slike i potencijalnih pravaca razvoja. Republika Srbija npr. ne bi mogla da uvede takve poreske olakšice koje bi joj dale status tzv. „poreskog

raja“ imajući u vidu obaveze koje je preuzela u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Isto važi i za održivost potpisanih sporazuma o slobodnoj trgovini sa Rusijom, Belorusijom, Turskom, Kazahstanom i drugim državama. Sa druge strane Republika Srbija je ostvarila značajne rezultate u olakšavanju poslovanja. Prema metodologiji Svetske banke Republika Srbija je unapredila svoj položaj od 93. mesta 2014. godine do 44. mesta 2020. godine. Ostaje da se vidi kako će se kotirati prema novoj metodologiji Svetske banke Business Ready (B-READY) koja je usvojena 2023. godine. Do sada su indikatori od značaja bili pokretanje biznisa, građevinske dozvole, stabilan pristup električnoj energiji, registrovanje imovine, odobravanje kredita, zaštita manjinskih investitora, plaćanje poreza, prekogranična trgovina, primena ugovora i rešavanje insolventnosti. U budućnosti će biti zanimljivo posmatrati kako će se Srbija kotirati prema novim kriterijumima Svetske banke, nastojeći da poboljša svoj ekonomski položaj dok se istovremeno prilagođava jasnim obavezama preuzetim u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Važno je napomenuti da je pridruživanje Evropskoj uniji akt koji se svakako može podvesti pod nekoliko Kolijerovih strategija od oslanjanja na uspeh susednih država do olakšanog pristupa lukama do kog bi došlo brisanjem granica, posebno u trenutku pristupanja Šengenskom sporazumu.

Bolja vazдушna povezanost i digitalna ekonomija mogu pomoći Srbiji da prevaziđe izazove nedostatka izlaska na more, kako se može videti i kroz Bečki program akcije. U ovom smislu Bečki program akcije predlaže niz potencijalnih rešenja, odnosno da zemlje bez izlaza na more treba da rade na razvoju sveobuhvatne politike transportne infrastrukture i harmonizaciji transportnih standarda. Sporazum o zajedničkom evropskom vazduhoplovnom području ili Sporazum o otvorenom nebu Republika Srbija je ratifikovala 2009. godine. Iako je osnovna ideja iza ovog dokumenta da olakša avio saobraćaj i omogući veći broj niskotarifnih avio-kompanija, u praksi su rezultati nedovoljno jasni. Činjenica jeste da je više niskotarifnih avio-kompanija počela da obavlja međunarodne letove iz Republike Srbije, ali je takođe i broj letova ka okolnim priobalnim državama ostao ograničen. Kao jedan od osnovnih razloga navode se odredbe bilateralnih sporazuma, poput Sporazuma o saradnji u oblasti vazdušnog saobraćaja između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Srbije, koje ograničavaju mogućnost letova samo na nacionalne avio-kompanije (Georgievski 2021). Za tehnološki razvoj, države bi trebalo da razviju nacionalne politike i fokusiraju se na proširenje svoje IKT infrastrukture i uspostave digitalne mostove za pristupačan širokopojasni pristup. Upravo oblast izvoza IKT usluga predstavlja jednu od najuspešnijih oblasti u Republici Srbiji. Kao primer može se uzeti povećanje izvoza ovih usluga i godišnji rast od čak 45% tokom 2022. godine, što je Republiku Srbiju svrstalo među države sa najvećim rastom izvoza ovih usluga u Evropi u prethodnom periodu (Bukvić

2023). Liberalizacija vazdušnog saobraćaja i ukidanje ograničenja stranim prevoznicima su ključni da bi Republika Srbija iskoristila potencijal sporazuma poput sporazuma o otvorenom nebu za prevazilaženje nedostatka pristupa moru. Ovaj pristup potencira teoriju digitalne ekonomije, gde tehnološki napredak i digitalna povezanost postaju vitalni za savremeno poslovanje i međunarodnu trgovinu. Digitalna ekonomija i vazдушna povezanost nisu samo instrumenti ekonomske diversifikacije, već i sredstva za povećanje konkurentnosti na međunarodnom tržištu. U tom smislu, razvoj IKT sektora u Srbiji, koji je ostvario impresivan rast, postaje paradigma za druge sektore ekonomije, demonstrirajući kako inovacije i tehnološka adaptacija mogu doprineti ekonomskom napretku i prevazilaženju ključnih izazova kontinentalnosti.

Podsticanje doznaka iz inostranstva je važno za ekonomiju Srbije, s obzirom na ulogu i značaj koje imaju u ukupnom BDP. Samo tokom 2022. godine u Republiku Srbiju je po osnovu ličnih transfera stiglo pet milijardi evra, što čini oko 8,2 odsto BDP, čime su prestige i iznos stranih direktnih investicija (Euronews 2023). U prva dva meseca 2023. godine zabeležen je rast od 29,5 odsto u prilivu doznaka u odnosu na prethodnu godinu (Rilak 2023). Institucionalno Republika Srbija rešavala pitanje odnosa sa dijasporom na različite načine a danas ovaj sistem čine Ministar bez portfelja zadužen za koordinaciju aktivnost i mera u oblasti odnosa sa dijasporom i Uprava za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu pri Ministarstvu spoljnih poslova. Za podsticanje doznaka, i još važnije njihovu bolju primenu u investicionom smislu može osigurati jasnija državna politika. Suštinski koraci koje treba preduzeti radi stimulacije doznaka uključuju uspostavljanje pouzdanog strateškog i institucionalnog okvira za efikasno korišćenje doznaka, stvaranje povoljnog poslovnog okruženja, omogućavanje transfera novca u skladu sa međunarodnim pravilima i uvođenje podsticaja za investitore iz dijaspore, kao što su poreske olakšice (Đekić i dr. 2022, 114). Dok analize pokazuju snažnu korelaciju između rasta BDP-a i rasta doznaka, neophodna su dalja istraživanja da bi se razumeli uzročno-posledični odnos i širi uticaji na privredu Republike Srbije (Ibid). I pored evidentnog rasta u apsolutnim iznosima novčanih doznaka iz inostranstva, njihov uticaj na privredni rast i razvoj Republike Srbije nije dovoljno iskorišćen. Naime, i dalje ne postoji sveobuhvatna strategija za usmeravanje ovih sredstava u produktivne investicije i otvaranje novih malih i srednjih preduzeća. Primera radi, poreske olakšice za investitore iz dijaspore gotovo da i ne postoje, a procedure za prenos kapitala su i dalje relativno spore i skupe. Zbog toga se veliki deo doznaka ne koristi za sistemsko stimulisanje domaće proizvodnje. Tek kada bude uspostavljen efikasniji institucionalni okvir i mere za podsticanje investicija kroz doznake, moći će se govoriti o značajnijim pozitivnim efektima novčanih doznaka na ekonomiju Srbije.

Transparentno okruženje pogodno za investitore u oblasti prirodnih resursa u Srbiji zahtevaće pažljivu procenu koristi i rizika, uključujući ekološke rizike i visinu rudne rente. U oblasti iskorišćavanja prirodnih resursa, u prethodnom periodu došlo je do velikih političkih debata, a glavne diskusije vođene su oko rude litijuma u regionu Jadrana kao i u vezi kineskih investicija u Istočnoj Srbiji. Od 2016. do 2018. godine, prema podacima državnog revizora, bio je primetan trend rasta prihoda države od rudne rente. Prihodi u 2018. godini iznosili su oko šest milijardi dinara što je za oko dve milijarde dinara više u odnosu na 2016. godinu. Ipak, sa rudnom rentom za ugalj od oko tri odsto od prihoda, za metalične rude od pet odsto i za naftu i gas od sedam odsto Srbija se svrstava u države sa najnižom stopom rudne rente u Evropi uz raspored rente od 60 procenata u republički budžet (u Vojvodini 10 procenata pripada pokrajinskom budžetu) i 40 procenata u budžet opštine na čijoj teritoriji se vrši eksploatacija (Ekapija 2022). U ovoj oblasti biće potrebno najviše balansiranja između koristi i rizika. Na prvom mestu neophodno će biti da se ustanove ekološki rizici ali i pravednija rudna renta kako bi se zaista moglo smatrati da postoji transparentno i pogodno okruženje za investicije u oblasti prirodnih resursa. Ostaje nejasno u kojoj meri trenutni model investicija u prirodne resurse donosi dugoročne koristi Republici Srbiji. Da bi se obezbedilo transparentno okruženje, neophodno je preciznije proceniti visinu rudne rente koja bi adekvatno nadoknadila ekološke rizike i iscrpljivanje resursa. Tek kada budu uspostavljeni takvi standardi, moći će da se govori o pogodnom okruženju za investitore i pravednoj raspodeli koristi od eksploatacije prirodnih resursa Republike Srbije.

Ruralni razvoj predstavlja važnu strategiju ali se kao i u ostatku Istočne Evrope suočava se sa velikim izazovima poput pada broja stanovnika, nerazvijene infrastrukture i ograničenog pristupa savremenim tehnologijama. U Republici Srbiji nešto manje od 60 procenata stanovništva živi u urbanim sredinama. Poseban fokus Vlade Republike Srbije na ruralni razvoj, uključujući usvajanje Nacionalnog programa za preporod sela Srbije 2020. godine, ukazuje na prepoznatu potrebu za adresiranjem ovih problema. Međutim, uprkos ovim naporima ostaje veliko pitanje u kojoj meri je danas moguće ostvariti ruralni razvoj, imajući u vidu izuzetno lošu demografsku sliku u ruralnoj Srbiji, kao i izrazito nerazvijenu infrastrukturu. Glavni izazovi ruralnih područja u Srbiji su pad broja stanovnika, posebno među mladima, zbog teških uslova života, nerazvijene infrastrukture, ograničenih socijalnih usluga, oslanjanja na poljoprivredu i nedostatka modernog obrazovanja i usvajanja tehnologija (Veličković i Jovanović 2015, 44). Iako se često spominje razvoj seoskog turizma kao jedne od mera ruralnog razvoja, u Republici Srbiji su uvedeni dodatni nameti za sve one koji rade u seoskom turizmu (Bizlife 2019). Stoga je za ostvarivanje ove strategije

potrebno omogućiti daleko veća ulaganja, ali i adekvatan regulatorni okvir. Održivi razvoj ruralnih područja u Republici Srbiji zahteva široki pristup: prvo, povećanje privlačnosti ruralnih područja za mlađu generaciju podrazumeva razvoj infrastrukture, unapređenje obrazovanja i dostupnost savremenih tehnoloških rešenja. Drugo, usmeravanje stanovništva ka organskoj poljoprivredi i obnovljivim izvorima energije nudi put ka ekonomskoj, socijalnoj i ekološkoj otpornosti, dok osnivanje agrobiznis centara može da podstakne zapošljavanje i ublaži siromaštvo. Na kraju, jačanje preduzetništva, posebno u ruralnom turizmu i tradicionalnim zanatima, može da diversifikuje izvore prihoda, očuva kulturno nasleđe i pozicionira jedinstvene proizvode na globalnom tržištu (Ibid). Neki autori predlažu povezivanje ruralnog razvoja i mogućnosti razvoja IKT u Srbiji povećanjem korišćenja interneta na selima i kreiranjem onlajn sadržaja koji zadovoljava njihove potrebe (Stojić 2023). U tom slučaju korišćenje tehnoloških rešenja, poput „virtuelnih ruralnih opština“, može pomoći u podršci malim selima i doneti pozitivne promene. Da bi se ovo desilo, dugoročni plan koji kombinuje stare i nove načine rada, uz korišćenje IKT, može pomoći selima da rastu i napreduju (Ibid). Drugi autori se fokusiraju na koncept „pametnih sela“ koja bi mogla da kroz inovativni pristup dovedu do primene IKT u svrhu seoskog razvoja u Republici Srbiji (Ristić, Bošković 2020, 42). Integracija organske poljoprivrede i obnovljivih izvora energije može pomoći u stvaranju održivih i ekološki prihvatljivih ruralnih ekonomija. Ovo je u skladu sa savremenim globalnim trendovima koji teže ka „zelenim“ i „pametnim“ rešenjima, podstičući razvoj koji je ekonomski održiv, ekološki odgovoran i društveno inkluzivan. Konačno, razvoj ruralnog turizma i tradicionalnih zanata može se posmatrati kroz prizmu kulturne ekonomije, gde se valorizacija lokalnih tradicija i kulturnog nasleđa transformiše u ekonomske prilike, istovremeno doprinoseći očuvanju jedinstvenog identiteta ruralnih zajednica.

Privlačenje strane pomoći je važno s obzirom na priliv, najčešće bespovratnih sredstava iz fondova Evropske unije. Dodela bespovratnih sredstava predmet je brojnih debata, ali generalno se prema dostupnim podacima navodi da je najveći iznos u pogledu donacija od 2000. godine u Republici Srbiji došao od Evropske unije i da je za period od 2001. do 2022. godine ovaj vid podrške iznosio više oko 3,7 milijardi evra za kojima sledi SAD sa 1,2 milijarde evra (Demostat 2022). Ne postoji objedinjena statistička slika donacija koje je Republika Srbija uspela da privuče, a vrlo često se ova slika razlikuje od oblasti do oblasti. Pa je tako u sistemu odbrane, najviše donacija došlo od SAD i NR Kine u periodu od 2007. do 2018. godine (Subotić, Omeragić, 2020). Iako su ukupni iznosi primljenih donacija značajni, detaljnija analiza pokazuje da su rezultati privlačenja strane pomoći neujednačeni po sektorima i oblastima. Na primer, sektor odbrane je

primio značajne donacije od SAD i NR Kine, dok su u nekim drugim oblastima iznosi donacija bili manji. Takođe, kvalitet i svrha donacija variraju, pa neke donacije imaju direktan uticaj na prevazilaženje ekonomskih izazova dok su druge manje relevantne. Zato bi za pouzdanu ocenu uspešnosti bilo potrebno uporediti podatke institucija u Republici Srbiji sa podacima zemalja donatora, kao i detaljno analizirati namenu svake donacije. Tek nakon toga bismo mogli doneti zaključak o tome koliko je zaista privučena korisna strana pomoć za ključne ekonomske sektore i prevazilaženje razvojnih izazova.

Zaključna razmatranja

U svetlu prethodno izloženih teorija i empirijskih nalaza ključno pitanje je razmatranje multidimenzionalnog pristupa u adresiranju izazova kontinentalnih država, posebno u kontekstu globalne ekonomske povezanosti i međuzavisnosti, kao i promena u geopolitičkim dinamikama. Za formiranje strateškog plana svake pojedinačne kontinentalne države neophodno je sprovesti širok spektar analiza, uključujući i ekonomske modele ali i uticaja jedinstvenih istorijskih, sociokulturnih i geografskih faktora. Dodatno, istraživanja ukazuju na značaj međunarodne saradnje i regionalnih integracija u premošćavanju ne samo fizičkih, već i ekonomskih barijera sa kojima se kontinentalne države suočavaju. Ovo zahteva i razmatranje potencijalnih negativnih posledica neadekvatne primene ovih politika, što za rezultat može imati neželjene ekonomske i socijalne efekte. Time se jasno dokazuje potreba za kontinuiranim praćenjem i evaluacijom usvojenih mera. Takav holistički pristup pruža osnovu za bolje razumevanje i efikasnije rešavanje problema kontinentalnih država, otvarajući prostor za inovativna rešenja i održivi razvoj.

Iako Republika Srbija nije usvojila zvaničnu strategiju koja bi se ticala prevazilaženja razvojnih izazova koji potiču od nedostatka pristupa moru, u praksi se vidi da su gotovo za svaku od ovih strategija u periodu od 2006. godine do danas sprovedene strateške aktivnosti. Međutim, u odsustvu formalnog i sveobuhvatnog dokumenta, javlja se opasnost od nedoslednih politika i nepovezanosti ovih pojedinačnih inicijativa. Kao sledeći korak bilo bi neophodno da se usvoji jasan i jedinstven strateški okvir koji bi osigurao koordinaciju i razvoj politika jasno usmerenih na efikasno iskorišćavanje resursa, razvoj infrastrukture i prekograničnu saradnju i druga polja delovanja od podsticanja doznaka do privlačenja spoljne pomoći. Usvajanje objedinjenog strateškog dokumenta ne samo da bi unapredilo postojanje i sprovođenje ovih i sličnih strategija već bi

omogućilo i dodatnu transparentnost i uključivanje svih relevantnih aktera, uključujući i civilno društvo, u proces donošenja odluka. Potencijal za postizanje željenih rezultata samim tim bio bi konzistentniji i održiviji.

Osim toga, eventualno pristupanje Bečkom programu akcije u slučaju klasifikovanja Srbije na spisku Ujedinjenih nacija država u razvoju bez pristupa moru, koji je razvijen sa ciljem pružanja podrške zemljama bez izlaza na more, može da predstavlja važan korak u sledećem strateškom periodu. Bečki program akcije pruža sveobuhvatan okvir a njegovo usvajanje i implementacija bi pojačali napore Republike Srbije posebno imajući u vidu postojeće mehanizme podrške unutar Ujedinjenih nacija koji pružaju mogućnost za razmenu sa drugim zemljama u sličnom položaju.

Konačno, kao preduslov za usvajanje strateškog dokumenta, neophodno je da se sprovede detaljno istraživanje kojim bi se kvantifikovala uspešnost dosadašnje primene strategija. U tom smislu okvir koji je dao Pol Kolijer pruža odličnu osnovu prema kojoj bi se analizirali ekonomski pokazatelji poput rasta BDP-a, direktnih stranih investicija, trgovinskog bilansa i drugih relevantnih faktora koji bi dali osnovu za dublje razumevanje korelacije između primene ovih strategija i ekonomskog razvoja. Ovakva analiza bila bi temelj za usmeravanje buduće strategije uz koju bi nužno bilo i usvajanje akcionog plana. Akcioni plan bi trebao da sadrži jasne i merljive indikatore uspešnosti, sa definisanim rokovima i odgovornostima. Na taj način bi se omogućilo kontinuirano praćenje i ocena napretka i efikasno postizanje ciljeva strategije.

Bibliografija

- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review*, 91(5), 1369–1401.
- Adhikari, M., & Ma, Z. (2022). The Belt and Road Initiative as a Gateway to the Sea for Land-Locked Countries: With Reference to Nepal. *SAGE Open*, 12(1).
- Arnaudov, M. K. (2023). Uloga Otvorenog Balkana u aktuelnim regionalnim odnosima iz perspektive strateške politike i evropskih integracija. *Napredak – časopis za političku teoriju i praksu*, 4(1), 46-58.
- Bizlife. „Novi nameti: Porez na seoski turizam”. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://bizlife.rs/novi-nameti-porez-na-seoski-turizam/>.

- BiznisRS. Milica Rilak. „Priliv doznaka u Srbiju za 29,5 odsto veći nego početkom prošle godine”. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://biznis.rs/vesti/srbija/priliv-doznaka-u-srbiju-za-295-odsto-veci-nego-pocetkom-prosle-godine/>.
- Bulag, U. E. (2010). Mongolia in 2009: From Landlocked to Land-linked Cosmopolitan. *Asian Survey*, 50(1), 97–103.
- Bukvić, Lj. (2016). „Da li se Srbiji isplati da kupi Luku Bar“, *Danas*. 11. januar.
- Bukvić, Lj. (2023). „Galopirajući rast izvoza IT usluga: Prošle godine stiglo se do 2,7 milijardi evra“, *Danas*. 21. mart.
- Centar za evropske politike. Subotić S. i Omeragić A. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://cep.org.rs/publikacije/kineske-donacije-ministarstvu-odbrane-srbije/>
- Collier P. (2007). The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can be Done About It, *Oxford University Press*, New York.
- Cvetanović, S., Nedić, V., & Despotović, L. (2019). Analiza uslova poslovanja u zemljama Zapadnog Balkana. *Ekonomika*, 65(3), 13-19.
- Demostat. „Uprkos predrasudama najveći finansijski donatori Srbije su EU i SAD”. Pristupljeno 9. septembra 2022. <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/uprkos-predrasudama-najveci-finansijski-donatori-srbije-su-eu-i-sad/1565>.
- Đekić, M., Ravić, N., & Vesić, T. (2022). Pozitivni finansijski aspekti migracija i dijaspore za stanovništvo i privredu Srbije. *Ekonomika*, 68(1), 105-116.
- Ekapija. „Da li je Srbija zemlja sa najviše rudnika i najnižom rudnom rentom”. Pristupljeno 14. januara 2023. <https://www.ekapija.com/news/3549293/dali-je-srbija-zemlja-sa-najvise-rudnika-i-najnizom-rudnom-rentom>.
- Euronews. Z.R. „Doznake premašile pet milijardi evra: Više novca od rođaka iz inostranstva nego i od rekordnih stranih investicija”. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://www.euronews.rs/biznis/novac/79834/doznake-premasile-pet-milijardi-evra-vise-novca-od-rodaka-iz-inostranstva-nego-i-od-rekordnih-stranih-investicija/vest>.
- Faye, M. L., McArthur, J. W., Sachs, J. D., & Snow, T. (2004). The Challenges Facing Landlocked Developing Countries. *Journal of Human Development*, 5(1), 31–68.
- Fejes, Z. (2023). Evolucija prekogranične saradnje u Evropskoj uniji - izazovi i mogućnosti. *Društveni horizonti*, 3(5), 55-78.
- Gallup, J. L., Sachs, J. D., & Mellinger, A. D. (1999). Geography and Economic Development. *International Regional Science Review*, 22(2), 179–232.

- Georgievski, J. (2021). „Avio-saobraćaj, Srbija i Crna Gora: Da li nova kompanija znači i pad cena karata“, *BBC*. 22. jun.
- Georgievski, J. (2023). „Srbija i energenti: Zašto se gradi naftovod između Srbije i Mađarske“, *BBC*. 22. jun.
- Glavonjić, Z. (2015). „Kupovina Luke Bar: Jednačina sa više nepoznatih“, *Radio Slobodna Evropa*. 30. decembar.
- Grahovac, M. (2022). Inicijativa “Pojas i put” s aspekta nove geostrategije i uticaj na faktore bezbednosti u drumskom saobraćaju. *Pravo - teorija i praksa*, 39(1), 31-44.
- Hausmann, R. (2001). Prisoners of Geography. *Foreign Policy*, (122), 44.
- International Think Tank for LLDCs. „Brief History of the International Think Tank for LLDCs“. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://land-locked.org/history/>.
- Jayaraman, T. K., & Shrestha, O. L. (1976). Some Trade Problems of Landlocked Nepal. *Asian Survey*, 16(12), 1113–1123.
- Kelly, A.S., Lu, X. (2021). From Land-Locked to Land-Linked?. In: *Critical Landscape Planning during the Belt and Road Initiative*. Springer, Singapore.
- Lahiri, B., & Masjidi, F. K. (2012). Landlocked Countries: A Way to Integrate with Coastal Economies. *Journal of Economic Integration*, 27(4), 505–519.
- MacKellar, L., Wörgötter, A., & Wörz, J. (2002). *Economic Growth of Landlocked Countries. Ökonomie in Theorie Und Praxis*, 213–226.
- McArthur, J. & Sachs, J. (2001). Institutions and geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson, NBER.
- Pomfret, R. (2021). From Landlocked to Land-Linked? Central Asia’s Place in the Eurasian Economy. In: Mihr, A. (eds) *Between Peace and Conflict in the East and the West*. Springer, Cham.
- Rajin, D., Tošić, J., & Radojević, T. (2018). CEFTA sporazum - sredstvo ekonomske saradnje zemalja Jugoistočne Evrope. *Ekonomika preduzeća*, 66(5-6), 356-370.
- Republički zavod za statistiku. „Spoljnotrgovinska robna razmena, konačni podaci 2022.“. Pristupljeno 25. januara 2024. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20230717-spoljnotrgovinska-robna-razmena-konacni-podaci-2022/>.
- Ristić, L., & Bošković, N. (2020). Pametna sela u funkciji demografske obnove ruralnih područja. *Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru. Serija B, Društvene & humanističke nauke*, 3(1), 33-45.
- Sachs, Jeffrey D. (2000). The Geography of Economic Development. *Naval War College Review*: Vol. 53: No. 4, Article 8.

- Stojanović Višić, B., Jelisavac Trošić, S., & Simić, M. (2023). Razvoj inicijative “Pojas i put” u Srbiji. *Ekonomika preduzeća*, 71(3-4), 230-242.
- Stojić, V. G. (2023). Informaciono-komunikacione tehnologije i ruralni razvoj u Srbiji. *Ekonomika*, 69(1), 69-80.
- Subotić, S. i Omeragić A. (2023). „Kineske donacije Ministarstvu odbrane Srbije“, *CEP*. 21. mart.
- „United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States.“ Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://www.un.org/ohrls/>.
- UN-OHRLLS. „Vienna Programme of Action“. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://www.un.org/ohrls/content/vienna-programme-action>.
- UNCTAD. „List of Landlocked Developing Countries“. Pristupljeno 21. septembra 2023. <https://unctad.org/topic/landlocked-developing-countries/list-of-LLDCs>.
- Veiseh, N. (2010). Reconciling Acemoglu and Sachs: Geography, Institutions And Technology. *Journal of International Affairs*, 64(1), 205–220.
- Veličković, J., & Jovanović, S. (2021). Problemi i mogući pravci održivog ruralnog razvoja Republike Srbije. *Economics of Sustainable Development*, 5(1), 33-46.

Bogdan KRASIĆ

**APPLICATION OF PAUL COLLIER'S PRINCIPLES WITHIN THE STRATEGY
FOR OVERCOMING THE DEVELOPMENT CHALLENGES OF THE REPUBLIC
OF SERBIA AS A LANDLOCKED COUNTRY**

Abstract: This paper explores the economic features and difficulties encountered by continental nations, with a specific emphasis on the Republic of Serbia, a landlocked country. The author begins with the assertion that landlocked countries make up 38 percent of the population of the world's poorest billion, and the absence of maritime access alone hinders their economic growth. British economist Paul Collier suggests a number of strategies that landlocked countries can implement to overcome these challenges. Even when the governments of landlocked countries implement all the planned strategies in practice, this is not a guarantee of their success, bearing in mind that a good part of them depends on external factors, primarily the will of neighbouring countries. The research methodology includes the analysis of existing public and economic policies through the prism of Collier's strategies, which include relying on the economic growth of neighbouring countries, improving economic policies in the region, better access to the coast, tax incentives, improving air connectivity and developing the digital economy, encouraging remittances, creating a transparent environment for investors in the field of natural resources, rural development and attracting foreign aid, in the form of a case study of the Republic of Serbia. The aim of the research is to examine how the strategies of Paul Collier, developed on the basis of his experiences in other landlocked countries, can be applied in the Republic of Serbia, in order to overcome these challenges. The results of the research show that, although the public and economic policies of the Republic of Serbia *de facto* correspond to Collier's strategies to a large extent, there is no single national strategic framework for overcoming the development challenges that are a consequence of the lack of access to the sea, and this indicates room for improving existing and introducing new national strategies in order to find systematic solutions to the problem of the landlocked status of the Republic of Serbia.

Keywords: landlocked countries, geographical position, economic development, maritime access, strategic planning.